

On en vient ensuite à ce que l'auteur appelle la «version commune» de la *Passion*, le texte le plus diffusé dans le haut moyen âge (*BHL* 8631). Ici encore, tout un travail est nécessaire pour bien la distinguer de ses formes plus ou moins abâtardies. Elle remonte au VIe siècle, postérieure à *BHL* 8638, mais est déjà connue de l'évêque Juste d'Urgell (attesté de 516 à 546), frère de l'évêque de Valence Justinianus et auteur d'un sermon *Gloriosissimi*. L'édition critique en est donnée à partir de vingt-deux manuscrits, dont quinze antérieurs à l'an mil ou proches de lui, comme est donnée aussi l'édition critique d'un abrégé de cette version commune, le texte *BHL* 8632, d'origine monastique et des pays de la Loire.

Après un dernier détour par une *Passion* d'origine romaine, qui se caractérise par l'interpolation d'un nouveau supplice infligé à saint Vincent (*BHL* 8639), V. Saxer en vient à la partie neuve de son livre: l'étude de la *Passion* *BHL* 8630. L'analyse des manuscrits qui la transmettent (Saxer en retient les douze les plus anciens) montre qu'elle s'insère dans un dossier, qui comprend aussi deux sermons de saint Augustin, le sermon *Cunctorum licet* (Ve siècle), la notice *Tantum autem gratiam* sur les sanctuaires gaulois de saint Vincent, enfin les deux récits — l'un en prose, l'autre métrique — de la translation du corps de saint Vincent à Castres en 863, récits qui ont pour auteur le moine de Saint-Germain-des-Près Aimoin et peuvent être datés de 870 environ (le récit en prose est dédié à l'abbé de Castres, Bernon, arrivé à cette charge en 869). Un seul manuscrit comprend ce dossier en entier, et c'est le plus ancien; il provient de Saint-Germain-des-Près. La comparaison de *BHL* 8630 avec la version commune montre des amplifications par rapport à elle et un souci d'améliorer un latin qui s'était dégradé au fur et à mesure de la transmission manuscrite; la conclusion qu'elle lui est postérieure s'impose. L'étude du style situe le remaniement dans les milieux de la renaissance carolingienne, florissante à Saint-Germain-des-Près autour d'Usuard, et tout concourt à l'attribuer au même auteur que le récit de la translation à Castres, autrement dit à Aimoin de Saint-Germain. Saxer termine cette dernière partie de son ouvrage en procurant l'édition critique de cette passion.

Cette longue présentation du livre de Victor Saxer voudrait être un hommage rendu à ce grand savant. Il laisse dans cet ouvrage un 'corpus' de textes en édition critique. Ses conclusions sur tel ou tel point pourront être mises en discussion — c'est le sort de tout travail d'édition — mais il aura fait avancer de beaucoup la connaissance de la tradition hagiographique sur saint Vincent de Saragosse, mort martyr à Valence. Le monde ibérique, auquel il était fort attaché peut lui rendre grâce.

Louis Duval-Arnauld

Jesús ALTURO, Joan BELLÈS, Josep Maria FONT I RIUS, Yolanda GARCIA, Anscari M. MUNDÓ (curadors), *Liber Iudicium Popularis. Ordenat pel jutge Bonsom de Barcelona*, («Textos Jurídics Catalans. Lleis i Costums», 1/1), Barcelona, Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia i Interior 2003, 812 p.

La meritòria col·lecció dels «Textos Jurídics Catalans» acaba de posar a disposició dels historiadors del dret català i dels investigadors medievalistes en general un dels textos més interessants de la història jurídica del nostre país, com és la versió del *Liber Iudiciorum* de Recesvint, el gran vehicle de transmissió de la tradició jurídica romana a l'alta edat mitjana, feta per Bonsom de Barcelona, amb la seva pròpia visió i versió i intent d'adaptació a la realitat social, institucional i jurídica de la Catalunya del segle XI. Precisament, l'edició posa de relleu com, després d'haver-se ensorrat l'aparell estatal de la monarquia visigòtica, se salvà la manifestació més destacada d'aquell període històric, el dret, a través de diverses redaccions privades del *Liber Iudiciorum* o *Liber Iudicum*, o sigui, les *Vulgatae*, que denoten com no s'extingí totalment i indefectiblement la tradició jurídica heretada, ans al contrari, són una manifestació de la seva vigència com a dret general en amplis espais del territori cristià —àdhuc del sotmès a domini islàmic—, i de forma molt especial en les terres catalanes, com es pot

constatar en l'alt nivell de la pràctica forense o en el seu ús en infinites actuacions i referències tant privades i contractuals, sobretot entre els segles XI i XII. I prova encara més evident de l'ús i l'adhesió de les terres catalanes al *Liber* n'és l'existència, ja en període comtal, d'algunes traduccions, almenys d'alguns fragments, com els descoberts primer pel prof. Anscari M. Mundó del *Liber*, II, 5, 12-15, (manuscrit 1109 de Montserrat), una traducció realitzada en temps de Ramon Berenguer IV, vers 1140, i més recentment del fragment del *Liber*, IV, 2, 15-17, descobert per l'enyorat P. Cebrià Baraut, de la primera meitat del segle XII, i de l'àmbit lingüístic nord-occidental.

L'edició d'aquesta magna obra ha previst que no podia reduir-se a una simple, tot i que valuosa, edició crítica del text llatí, per a ús i contemplació dels erudits i àdhuc pàbul dels especialistes. Està previst també un segon volum amb la versió catalana del *Liber*, d'acord amb l'edició moderna més solvent, la del prof. alemany Karl Zeumer, en *Leges Visigothorum*, dins els «*Monumenta Germaniae Historica*»; els autors i editors, amb molt bon criteri, pretenen fer accessible aquest text fonamental de la nostra història a un públic més ampli, tant de juristes com d'estudiosos de la història de la Catalunya medieval i del seu marc cultural, i se'ns ha promès que comptarà amb tot l'aparat crític i el joc de remissions i correspondències entre la versió llatina i la catalana. Constituirà, però un altre volum d'aquesta mateixa obra, que esperem tenir aviat a les mans.

Pel que fa al volum primer que ressenyem, el seu cos substancial (289-633) és la transcripció llatina, íntegra, del *Liber iudicum popularis* de Bonsom, segons el manuscrit Z-II-2 de la Biblioteca del monestir de El Escorial, obra d'Esperança Piquer, amb revisió posterior d'A. Mundó i J. Alturo. Aquest còdex, i per tant la transcripció que s'ofereix en aquesta obra, reproduïx els dotze llibres del codi visigòtic, a més d'alguns elements de naturalesa diversa, tant dels folis anteriors i posteriors, com algunes interpolacions dins del text original visigot. Aquests complements s'han editat tots, encara que no en l'orde rigorós del manuscrit, sinó d'una forma més sistemàtica i raonable, de manera que es puguin distingir clarament del capitulat legal, a la vegada que queda palès que guarden una clara relació amb aquest. Hi destaquen el pròleg, la relació dels reis gots i francs i un necrologi. Completa l'edició —creiem que amb molt bon criteri— un aparat final de les gloses, marginals o interliniars, que figuren en l'edició manuscrita de El Escorial, i que, tant pel seu interès lingüístic com jurídic no es podien menystenir. S'ha optat per publicar-les totes al final del text, amb remissió als folis corresponents del manuscrit, de manera que no destorben la lectura ràpida i fàcil del text original, i permeten copsar la seva utilitat, sobretot per facilitar la comprensió del text als jutges en exercici i també com a eina de comprensió per als estudiants que s'endinsaven en l'exercici de la professió. La darrera part de la transcripció recull el que hom denomina ,complements', entre els quals figura una curiosa ,construcció' gramatical (789-790) que reescrui la llei 1,1,1, en un ordre lògic a fi de fer-la entenedora a un lector (o potser per a un estudiant; hauria servit aquest còdex per a l'ensenyament?), per al qual la llengua llatina ja no era la seva habitual, sinó la catalana (hom pot trobar notícia d'altra ,construcció' en aquesta secció de *Recensions* del present volum, en les pàgines dedicades a *La traducció valenciana de la missa del s. XIV*). Inclou també unes fórmules rituals per a la celebració de les ordalies amb judicis d'aigua calenta, d'aigua freda i l'exorcisme del pa i el formatge, per delatar lladres. Tanca aquest bloc de reproducció de caràcter documental del llibre, la reproducció a color natural de vuit pàgines del manuscrit escorialenc, entre les que cal destacar el fol. inicial (1r.), el començament del llibre primer del *Liber*, o l'espectacular pàgina ornamentada amb l'arbre genealògic de les *Etimologies* de sant Isidor (f. 96 v.).

Tanmateix, l'obra que ens ocupa no ha pretès oferir solament una edició crítica i acurada del manuscrit. La precedeixen uns elaborats i gratificants estudis, fets pels especialistes que consten com a curadors, després de la presentació que hi fa l'aleshores consellera de Justícia i Interior de la Generalitat de Catalunya, la senyora Núria de Gispert i Català. En resseguirem el contingut i els trets més rellevants. El bloc que configura la *Introducció* s'obre amb una exposició d'intencions d'aquesta edició del *Liber iudicum popularis* del jutge Bonsom —inclou la futura versió catalana del *Liber*...—, per part del professor Josep M. Font i Rius, que remar-

ca el pla i criteris seguits en l'afaiçonament de l'obra, i situa i valora la importància i presència del *Liber...* en la nostra tradició cultural i social catalana.

Yolanda García (pp. 31-65) estudia l'edició de l'alemany Zeumer, del 1902, en els «*Monumenta Germaniae Historica*», superadora de les edicions anteriors, en tant que hi desitria per primer cop les dues recensions principals, la de Recesvint i la d'Ervigi, però com que aquest autor va deturar la seva reconstrucció del text en època visigòtica, l'autora ens proposa un recorregut per la tradició de la Llei gòtica a Catalunya i Septimània, bàsicament de caràcter codicològic, així com la presència i l'ús documentat dels diversos manuscrits en les dues fases de la tradició del *Liber...* a Catalunya, la primera als segles VIII-X, i la segona, emmarcada entre la segona meitat de la desena centúria i l'onzena, on destaca la forta personalitat del comte-bisbe Miró Bonfill, de qui són prou conegudes les seves afeccions bibliòfiles i literàries, i les actes del qual sovint recullen frases, paràgrafs o fragments diversificats d'un bon nombre de lleis, i els adapten amb facilitat i desimboltura en la part adient dels seus documents. En destaca la reivindicació de la *Lex Gotorum* com a *Lex Nostra*, que a la segona meitat del segle X es converteix en un element diferenciador d'un poble, en un context reivindicatiu respecte de la cort carolíngia.

El prof. Josep M. Font i Rius dedica un ampli capítol, *L'escola jurídica de Barcelona* (67-100), per a contextualitzar culturalment i jurídicament el marc en què es desenvolupà la figura i l'obra del jutge Bonsom, i tota la selecció d'experts en dret que es mouen a l'entorn de les escoles catedralícies catalanes, i que en bona part són resultat del mestrescola Ponç de Barcelona, artífex principal del desvetllament dels estudis clàssics d'inicis del segle XI, en el context de la reorganització dels capítols canònics urbans, i que es manifesta amb la notable formació literària, cultural, religiosa i moral reflectida en els documents escripturats pels nostres jutges i escrivans. És d'agrair que el capítol hagi volgut incloure uns útils i impressionants esbossos biogràfics de les figures més rellevants dins d'aquest col·lectiu de juristes de l'entorn de darreries del segle X i primera meitat del segle XI. L'estudiós disposa ara d'una magnífica contextualització de tots aquests grans personatges i d'unes biografies interrelacionades que donen a aquest capítol un marcat interès. Els biografats són els jutges Oruç, Ervigi Marc, i el seu fill Ponç Bonfill Marc.

La figura del jutge Bonsom i la seva obra i tradició manuscrita mereixen la dedicació especial d'uns capítols (del 4 al 6, pp. 101-135) per part del prof. Anscar M. Mundó. N'ofereix una aclaridora biografia després de precedents i més reduïts estudis. Ens el presenta amb tota la seva força i prestigi com a jurista, influent en les corts comtals de Barcelona, però també com a «scriptor», transcriptor de còdexs i pergamins documentals, creador i autor literari, i com a versemblant creador del corònim «Catalaunia» per al nostre petit país, que els historiadors àrabs i francs coneixien com a «Regnum Barchinonense». Mundó dedicà també la seva atenció a analitzar els diferents manuscrits que ens han permès la recepció de l'obra de Bonsom, especialment el còdex Escorial Z.II.2, que és àmpliament analitzat i descrit, i que ha servit per a aquesta edició. El contingut jurídic estricte de l'obra i el seu ús i aplicació, la formació de la *Vulgata* jurídica, les glosses i concordances amb els *Usatges*, en èpoques posteriors, així com les versions fragmentàries en llengua catalana que s'elaboren des de la segona meitat del segle XI —són els llibres més antics en llengua catalana—. Les revisions de segona mà i la seva connexió amb la pràctica judicial de la primera meitat del segle XI, l'adaptació del manuscrit pels correctors o la funcionalitat d'aquest text són objecte d'anàlisi per part de Yolanda García López (137-219).

Els textos complementaris que acompanyen la tradició del *Liber Iudicum* de Bonsom (cap. 10, pp. 221-270) remarquen l'originalitat del pròleg i de la introducció, obres del mateix Bonsom, en què es fa palesa la seva idea de la llei i dels jutges, així com la voluntat de facilitar l'actuació d'aquests posant a l'abast de llurs mans aquesta recensió. Hom hi destaca la més que notòria presència de l'obra isidoriana, sobretot de les *Sententiae*, o la *Renovatio Librorum divi Isidori* de sant Brauli de Saragossa, les citacions del *De Agrimensura* de Gisemund; els crònicons dels reis visigots i francs, als que ja hem fet referència, escrits de la mà del mateix Bonsom, la utilitat dels quals és prou palesa atesa la necessitat de datar els documents pels

regnats dels monarques francs. Gratificant és també l'estudi del martirologi, que el manuscrit denomina *Martirorium*, del que destaca la seva utilitat per a recordar l'observança de festes assenyalades que els jutges havien de respectar, o aquelles en què calia pagar delmes i censos i altres drets, o la fixació dels dies establerts per a la pau i treva en les assemblees homònimes. D'aquest martirologi o calendari de Bonsom, l'estudi del prof. Mundó en destaca i analitza la peculiar, però lògica, presència de les festes catalanes, entre les quals les dedicacions d'esglésies, o de grans sants i santes titulars d'importants esglésies barcelonines o catalanes, a més dels sants romans i francs que han deixat a Catalunya un indubtable pòsit. A més dels estudis específics dedicats als rituals d'ordalies o a l'afegit posterior a Bonsom de l'*Admonitio sancti Augustini episcopi*, així com de l'estudi de les glosses i el glossari, tant des de la vessant lingüística com cultural, el bloc introductor i es clou amb una selecta bibliografia (271-288), d'indubtable utilitat per als qui vulguin endinsar-se o ampliar coneixements sobre l'obra, l'època i la personalitat del jutge Bonsom, que han trobat en aquesta magna obra una justa i esperada recuperació i reivindicació.

Prim Bertran i Roigé

Josep M. MARTÍ I BONET, *Oleguer, servent de les esglésies de Barcelona i Tarragona. Comentaris als documents*, a cura de J. M. M i B., amb la col·laboració d'Anna RICH I ABAD (transcripció de documents) i de Joan BELLÈS I SALLEN (traducció de la *Vida de sant Oleguer* del canonge RENALL). Pròleg de Joan GUITERAS I VILANOVA, Barcelona, 2003, 550 pp. i il·lustracions.

Després de les biografies d'Oleguer de caire parenètic o hagiogràfic o patriòtic, com les de mestre Renall (s. XII), de J. Garcia de Caralps (1617), de L. Duran i de Bastero (1815), de Jaume Villanueva (1851, vol. XIX), d'Enrique Flórez (1859, vol. XXIX), i de Gener Gonzalvo i Bou (1998), i a part de les ressenyes biogràfiques dels episcopologis i dels 'llibres eina', és d'agrair la temptativa del Dr. J. M. Martí de bastir allò que Guiteras en el pròleg del llibre anomena «un treball de vertadera recerca» i l'autor, amb una modèstia que l'honora, un 'resum biogràfic' (*Introducció*, 11), i uns 'comentaris als documents de sant Oleguer' (frontispici, 1). La publicació, en efecte, bascula entre dos extrems igualment volguts per l'autor: ésser una biografia seriosa i crítica del sant barceloní i, ensem, una obra de divulgació de la seva vida i del seu ministeri i treball pastoral i de les conseqüents repercussions religioses, polítiques i socials, a casa nostra.

El primer propòsit s'aconsegueix amb l'acumulació d'una quantitat notable de dades, precioses per al coneixement de la vida i de l'obra de sant Oleguer, amb l'aportació d'un aparat documental notable i amb la traducció de la curta biografia del canonge Renall. Tot plegat ofereix a l'investigador futur, un fons semblant al dels antics cartularis. El segon intent també hi és present. L'obra vol ésser una atractiva biografia, que interressi el lector no especialitzat. Amb aquest objectiu abunden les il·lustracions, no de la documentació, sinó d'aquells llocs i objectes de la seu barcelonina especialment relacionats amb l'arquebisbe Oleguer. El resultat d'aquest doble intent, no pas fàcil d'agermanar, és una obra notable, útil i molt rica en notícies de primera mà. Martí Bonet i els seus col·laboradors ens ofereixen cent trenta-vuit pàgines, on són transcrits cent trenta-quatre documents inèdits, la majoria sençers (cf. 357), molts d'ells, però, ja assenyalats pels erudits precedadors, completats amb un 'índex', que en realitat és com un 'regestum' d'altres catorze pàgines. El volum es clou amb una bibliografia, en la qual algun treball ha estat consignat dues vegades. Algun altre (citats també en les *Abreviatures* de la pàgina 6), de gran valor i utilitat per a capir la implantació de l'Orde de Sant Ruf a Catalunya, del qual sant Oleguer fou superior general, deixa la impressió d'haver estat consignat a darrera hora, dissortadament, però, ignorat en la redacció del cos de l'obra. Hauria pogut ésser de no poca utilitat en la redacció dels capítols III-VI, IX i X. Ens referim a l'obra d'Ursula Vones-Liebenstein, *Saint-Ruf und Spanien. Studien zur Verbreitung*